

TIMPUL LITURGIC și EORTOLOGIA¹

Viața pământească a omului este condiționată de scurgerea ireversibilă a timpului. Odată cu căderea omului în păcat, timpul a căpătat mai mult o valență negativă, pentru că duce la moarte. Dumnezeu a vrut însă ca timpul să fie un „timp al mântuirii” prin depășirea lui sau „înveșnicirea” lui. Anume Dumnezeu este Cel care dă sens timpului, El fiind nu numai creatorul lumii, ci și a timpului însuși.

De aceea, în creștinism în general, dar mai ales în cultul liturgic al Bisericii, timpul are o valoare mistagogică (tainică) și eshatologică – el marcând pe de o parte anumite momente concrete și precise din viața Bisericii, iar pe de altă parte, tinzând a deveni un „prezent continuu” al Împărăției lui Dumnezeu, adică *veșnicie* (αἰώνιος). Toată viața liturgică a Bisericii se desfășoară *acum* dar și *pururea și în vecii vecilor...*, prin aceasta făcându-se prezentă în timp lucrarea lui Hristos prin Tainele Bisericii, dar nu în vederea accentuării timpului, ci a depășirii lui spre Împărăția veșnică a lui Dumnezeu. Chiar și evenimentele care au avut loc în **trecut** – „*în vremea aceea*” – prin cultul liturgic sunt aduse într-un **prezent** real, spre un **viitor** înveșnicit și mai real (datorită caracterului netrecător).

Una din condițiile cultului divin public este ca acesta să fie săvârșit la un anumit timp, deci, Biserica nu face abstracție de timp și de derularea lui, ci se ocupă în mod special de studiul sistematic a tot ce este legat de el și de fiecare etapă a lui.

NOTIUNI DESPRE CALENDAR

În vechime fiecare popor avea propria numărătoare a anilor și a zilelor. Aceste numărători se numesc astăzi *calendar* – de la latinescul *calendae*, care desemna la romani fiecare început de lună, când locuitorii unei cetăți erau chemați pentru a se face anumite anunțuri de interes public, dar și sărbătorile zeilor din luna respectivă. Cele mai cunoscute calendare antice sunt: 1) *egiptean*; 2) *babilonian*; 3) *roman*; și 4) *iudaic*². Dintre toate - calendarul egiptean era cel mai exact.³

În sec. I înainte de Hristos, când Imperiul Roman cuprindea întreaga Europă centrală și de sud, cu niște regiuni din Africa și Asia, se impunea o singură numărătoare în tot Imperiul. Conștient de valoarea calendarului alexandrin, în anul 46 înainte de Hristos împăratul Iulius Caesar a poruncit învățatului Sosigene din Alexandria Egiptului să întocmească un calendar care să fie valabil pentru tot Imperiul. Calendarul elaborat a primit numele împăratului care l-a comandat (iulian). Acest calendar calculează anul *sideral*, care ține cont de mișcare Soarelui, Lunii, Pământului și a Stelelor, deci de toate elementele create de Dumnezeu în acest scop (Facere 1,14 ș.u.; Sirah 43, 2.7.9.12.). Acest an are 365 zile și 6 ore, adică anul avea 12 luni a câte 30-31 zile, iar ultima lună (februarie) avea 28 zile și o dată la 4 ani, prin comasarea celor 6 ore, avea 29 zile. Anul începea la 1 martie⁴ și se termina la 28 (29) februarie. Anii cu 365 zile se numesc *comuni*, iar cei cu 366 – *bisecți*. Tot Sosigene a stabilit ca echinocțiul de primăvară să fie la 24 martie (în anul 46 înainte de Hristos).

Biserica creștină a preluat acest calendar, dar mai târziu a stabilit începutul anului la 1 septembrie⁵, iar Apusul mai târziu, datorită unei tradiții locale, a stabilit 1 ianuarie ca început de an.

¹ Literar, acest cuvânt înseamnă „știința despre sărbători” (de la gr. *εορτή* = sărbătoare).

² Iudeii se foloseau de anul *lunar*, care ține cont de fazele Lunii. Anul avea 354 zile, 12 luni a câte 29-30 zile, iar odată la 2-3 ani se adăuga luna a XIII-a). Luna lunară (o rotație a Lunii în jurul Pământului și revenirea la aceeași fază) are aproximativ 29 zile și 12 ore, respectiv 12 luni lunare fac 354 zile, cu o diferență de aproximativ 11 zile față de anul *tropic* (care ține cont numai de sistemul pământ-soare). În 2-3 ani diferența va fi de 22-33 zile.

³ Acesta era un calendar tropic (într-o variantă nefinisată) și avea 365 zile.

⁴ Ca dovadă servesc denumirile latine a lunilor septembrie – 7, octombrie – 8, noiembrie – 9, decembrie – 10.

⁵ Tradiție împrumutată de la evrei.

Cu timpul atât oamenii de știință, cât și Sfinții Părinți au observat că **anul sideral** rămâne în urmă față de **anul tropic**, care ia în calcul doar rotația Pământului în jurul Soarelui și nu ține cont de Lună și Stele și care, după unii, ar fi mai exact.

În anul 325 la primul Sinod Ecumenic de la Niceea, Sfinții Părinți, vrând să precizeze regulile de stabilire a datei Paștilor, au observat că echinocțiul de primăvară a rămas în urmă cu 3 zile (ajungând la 21 martie). Ei au schimbat data de referință de pe 24 martie la 21 martie, dar nu au prevăzut modificări pe viitor. Sistemul Pascaliei alexandrine – pusă de unii pe seama Sf. Chiril al Alexandriei († 444) – va „consfinți” pentru echinocțiul de primăvară data de 21 martie, chiar dacă, după observațiile astronomice, aceasta nu corespundea întru totul realității. Și astăzi, în virtutea tradiției bisericești, Biserica Ortodoxă în întregime sărbătorește ziua Paștilor după regulile de la I Sinod Ecumenic⁶ și Pascalia alexandrină, având data de referință de 21 martie. Calculat după anul tropic (solar), echinocțiul de primăvară este astăzi pe data de 8 martie pe calendarul iulian, adică din anul 325 până astăzi diferența dintre calendare este de 13 zile (când după calendarul tropic este data de 21, după cel sideral este 8), dar Părinții Bisericii n-au luat în seamă această diferență și au lăsat Calendarul neschimbat, dar fără ca aceasta să reprezinte o dogmă în sine.

În timp oamenii de știință au început să acorde o mai mare credibilitate anului tropic, în primul rând pentru faptul că se puteau face niște calcule mai exacte ale acestui an, dar cu unele mari dezavantaje. Încă din sec. XIII-XV învățați din Răsărit și Apus (Roger Bacon, Nichifor Gregoras, Issac Arghiros, Gheorghe Ghemistos Pleton și Nicolae Cusanus) atrăgeau atenția asupra faptului că diferența dintre calendarul sideral și cel tropic crește și mai mult, dar, în ciuda încercărilor, nu s-a făcut nici o schimbare. Calculele astronomice de atunci arătau că anul tropic este mai scurt decât cel sideral, numărând 365 zile, 5 ore, 48 minute și 45-46 secunde; astfel calendarul sideral rămâne în urmă față de cel tropic cu 11 minute și 14-15 secunde pe an, sau în același timp putem spune că anul tropic se grăbește față de cel sideral cu 11 minute și 14-15 secunde. Dacă adunăm acest interval de timp, obținem diferența de **o zi** la aproximativ **128 ani**. Rămânea însă pentru toți necunoscută „enigma” de ce totuși astronomii se foloseau în continuare de calendarul sideral, nu de cel tropic, chiar dacă cunoșteau foarte bine diferența dintre ele. Mai mult decât atât, și astăzi astronomii sunt legați mai mult de calendarul iulian și de anul sideral, recunoscându-i valoarea lui universală, cosmică și simplitatea calculelor cu ajutorul lui.

În sec. al XVI-lea în Apus anul sideral nu mai era luat în calcul și era considerat un sistem vechi, greoi și imperfect pentru a calcula anul. Din această cauză, în anul 1582 papa *Grigore al XIII-lea* face o *reformă calendaristică*, corectând diferența apărută, în acel an de 10 zile. Noul sistem comandat de papa și elaborat de astronomul italian *Luigi Lilio* se numea *calendar gregorian*. Conform acestui sistem gregorian, în 400 ani⁷ se înlătură 3 zile. Prin urmare, anii care se împart la 400 (1600, 2000, 2400...) rămân bisecți, iar anii care se împart la 100 (nu și la 400) se transformă în ani comuni. Deși acest calendar gregorian are anumite avantaje, nu este nici el perfect, ci rămâne în urmă cu o zi la 3200 ani.⁸

Patriarhii Răsăriteni au condamnat de mai multe ori această schimbare făcută în Apus, iar pentru faptul că inovația latină atingea și sărbătorirea datei Paștilor, ea a fost numită, fără menajamente drept erezie, iar cei ce o urmau trebuiau să fie afurisiți sau chiar anatemiizați.⁹

⁶ Unii conțesă că Părinții de I Sinod Ecumenic s-ar fi ocupat de Calendar, întrucât nici unul din cele 20 de Canoane nu tratează această problemă. Istoria bisericească arată însă că lucrurile stau altfel. Există mai multe scrieri care arată Părinții Sinodului de la Niceea au abordat această problemă **cu scopul de a uniformiza data Paștilor**. Cele mai importante documente în acest sens (și care datează chiar din acea perioadă) sunt: *Epistola Sinodului de la Niceea către Biserica Alexandriei*; *Epistola împăratului Constantin cel Mare către toți episcopii care n-au fost prezenți la Sinod* și mai multe *Epistole* ale Sf. Atanasie cel Mare. La **Sinodul local din Antiohia (341)** regulile legate de sărbătorirea datei Paștilor vor fi consemnate în **Canonul 1**, iar puțin mai târziu aceste reguli se vor generaliza prin **Canonul 7 Apostolic**.

⁷ S-au stabilit cifre rotunde pentru a ușura calculul (384 ani – 3 zile diferență).

⁸ La 400 ani diferența este de 3 zile și 3 ore, dar se corectează doar cu 3 zile. În 3200 ani aceste 3 ore fac o zi (400 ani – 3 ore / 3200 ani – 24 ore).

⁹ A se vedea **Hotărârea Sinodului de la Constantinopol din 1583**, ținut sub patriarhul Ieremia al II-lea și **Enciclica patriarhilor ortodocși din 1848**.

Totuși, după sfârșitul primului Război Mondial (1918) aproape toate țările lumii, în plan civil, au adoptat acest calendar gregorian și astfel în țările ortodoxe a apărut un dublu calendar: unul bisericesc – iulian, și altul civil – gregorian.

Încă de la sfârșitul sec. al XIX-lea unii învățați și teologi ruși pentru prima dată au propus „corectarea” calendarului iulian în Biserică. Dar odată cu Revoluțiile din 1905 și 1917, dar mai ales datorită temerii și dorinței de a evita o nouă schismă în Rusia, planul a eșuat. „Mișcarea de rezistență” împotriva stilului nou a fost susținută și de un număr foarte mare de teologi, astronomi și istorici ruși și străini. Paralel cu aceste eforturi ale rușilor, Patriarhia Ecumenică intenționa o reformă calendaristică, formând chiar două centre mari de calcul: la München și la Atena.

În cele din urmă, patriarhul *Meletie Metaxakis* (cunoscut prin tendințele lui inovatoare) convoacă la *Constantinopol în 1923 o Conferință teologică interortodoxă*, adunând reprezentanți din toate Bisericile Ortodoxe pentru a hotărî problema calendarului. Această conferință nu a avut valoare de sinod, pentru că la ea nu au participat decât doar câțiva episcopi (și nu din toate țările), la ei adăugându-se mai mulți profesori de teologie și oameni de știință. Unele Biserici locale (Rusă – în primul rând) nu și-au trimis reprezentanți la conferință. Din partea Bisericii Ortodoxe Române au participat doar doi profesori de teologie. Totuși această conferință a hotărât ca fiecare Biserică Autocefală să treacă la *calendarul iulian îndreptat*, asemănător cu cel gregorian, dar „mai perfect”. Conform calendarului iulian îndreptat, dintre anii seculari (care se împart la 100), vor fi bisecți doar cei a căror cifră, împărțită cu 9, dă rest 2 sau 6, ceilalți fiind socotiți comuni.

Bisericile care au adoptat acest calendar iulian îndreptat sunt:

1. Patriarhia de Constantinopol – 1924
 2. Patriarhia de Alexandria – 1928
 3. Patriarhia de Antiohia – 1924
 4. Patriarhia Română – 1924
 5. Patriarhia Bulgară – 1968
- Bisericile Autocefale din:*
6. Grecia (cu excepția Sfântului Munte)
 7. Cipru
 8. Cehoslovacia
 9. Polonia
 10. Finlanda și majoritatea Bisericilor Ortodoxe din Occident.

Au rămas după calendarul iulian vechi, „neîndreptat”:

1. Patriarhia Ierusalimului
2. Patriarhia Rusă (cu unele mici excepții)
3. Patriarhia Georgiei
4. Patriarhia Serbiei (azi o parte trec la calendarul nou)
5. Sfântul Munte, dependent de Patriarhia Ecumenică.

Între anii 1924-1927 Bisericile ce au trecut la calendarul iulian îndreptat au sărbătorit și Paștile pe stil nou și astfel s-a făcut o dezbinare între Biserici, chiar și în privința prăznuirii celei mai mari sărbători creștine. În unele cazuri Paștile, după calendarul îndreptat, cade chiar înaintea Paștilor evreilor, ceea ce este anticanonic, de aceea în anul 1927 toate Bisericile revin la pascalie de stil vechi, păstrând stilul nou doar pentru sărbătorile cu dată fixă. Așa a apărut așa numitul *calendar mixt* – adică cu pascalie pe stil vechi, iar cu sărbătorile pe dată fixă pe stil nou.¹⁰

În anul **1948** s-a organizat o **Conferință teologică la Moscova** (cu valoare de Sinod), la care s-a hotărât ca toate Bisericile Ortodoxe să sărbătorească Paștile după calendarul vechi, așa cum sărbătorește Biserica Ierusalimului (aceasta mai ales datorită minunii coborârii Sfintei Lumini sau a „Focului haric” care se coboară la Slujba Vecerniei din Sâmbăta Mare), iar în privința celorlalte sărbători – fiecare Biserică să țină de calendarul adoptat, fără ca aceasta să se

¹⁰ Numai Biserica Ortodoxă din Finlanda ține și Pascalie pe stil nou. Chiar și așa, comuniunea dintre această Biserică și celelalte Biserici Ortodoxe nu este ruptă.

considere o abatere canonică sau dogmatică. Calendarul vechi sau nou nu este un motiv de dezbinare; Bisericile pe stil nou sunt și ele Ortodoxe, toate Tainele sunt valabile la cei pe stil nou ca și la cei pe stil vechi, și toți au șanse egale la mântuire.

Este adevărat că, din punct de vedere al tradiției Bisericii și având în vedere unele prevederi liturgice și tipiconale,¹¹ stilul vechi are mai multe avantaje și este mai simplu atât în calcul, cât și în aplicare.¹² Tot în favoarea calendarului vechi se aduce și argumentul ciclicității (3 ani comuni / un an bisect (fără excepții), iar aceasta a fost văzut de unii ca un simbol al Sfintei Treimi, unică în Ființă și întreită în Persoane).

La Conferințele teologice care au avut loc în ultimii ani și la cele programate pe viitor, problema calendarului (stilului) rămâne încă una importantă. Pe de altă parte, unii credincioși și chiar ierarhi absolutizează aceste lucruri considerându-le drept dogme. Calendarul este ceva *important, dar nu esențial* în Biserică, de aceea, în duhul Sfinților Părinți, trebuie mai degrabă de a lucra la **păstrarea unității Bisericii Ortodoxe** decât la accentuarea unor diferențe minore. Desigur, atunci când este o problemă dogmatică – situația este cu totul alta. Se greșește dogmatic în privința Calendarului doar atunci când Paștile este sărbătorit înaintea Paștilor iudaice sau odată cu acesta¹³, ceea ce ar contraveni adevărului biblic, chiar dacă astăzi și evreii au rămas în urmă față de Calendarul tropic, iar noi (într-un fel) suntem nevoiți să așteptăm mai întâi Paștile lor, greșind din punct de vedere astronomic, căci ajungem tocmai în a doua lună plină după echinocțiul de primăvară, dar păstrând adevărul dogmatic. De aceea este nevoie de multe cunoștințe teologice și mult discernământ duhovnicesc pentru a deosebi esențialul de secundar și pentru a proceda corect, fără a face vreo dezbinare în Biserică.

Astăzi există diverse tendințe inovatoare în sânul Bisericilor Autocefale – unele ca o vădită lucrare a diavolului care dorește cât mai multe dezbinări. Noi însă avem obligația de a menține și a păstra neclintit adevărul de credință fără denaturări și adăugiri și în afara oricărui interes lumesc din afară. De multe ori se pune problema Calendarului atunci când creștinii vor să serbeze Anul Nou (1 ianuarie, stil nou) cu bucate de fruct pe masă, chiar dacă Postul Nașterii Domnului (calculat după stilul vechi) încă nu s-a terminat. De fapt, este greu de spus câți din cei care ridică astfel de probleme țin Postul, totuși, din mustrare de conștiință probabil, sau din rea voință, ei ridică astfel de probleme. În tot restul anului, problema Calendarului este uitată pentru că nu mai deranjează interesele și pornirile lumești și pătimășe ale nimănui. Să nu ne amăgim deci, dar nici să nu osândim pe nimeni.

¹¹ Toate *Capitolele lui Marcu* din *Tipicul Mănăstirii Sf. Sava*, elaborate prin sec. XII-XV, sunt alcătuite ținând cont de stilul vechi de aceea multe din ele nu mai sunt valabile pentru stilul nou. În schimb au apărut alte situații tipiconale care până acum nu se puteau întâlni, de aceea a fost nevoie de unele mici modificări tipiconale în ce privește suprapunerea sărbătorilor cu dată fixă, care sunt după stilul nou, și cele cu dată schimbătoare, care rămân pe stil vechi.

¹² O altă problemă care a apărut în cazul Bisericilor care au adoptat calendarul nou este aceea că Postul Sfinților Apostoli este întotdeauna mai scurt cu 13 zile, iar în unele cazuri acest Post lipsește, pentru că Sfinții Apostoli sunt prăznuiți pe stil nou, iar Postul începe pe stil vechi, în funcție de data Paștilor și a Cinzecimii. În aceste situații, Sinodul Bisericii respective rânduieste un post de câteva zile, care devine obligatoriu.

¹³ Deși situații de acestea (odată cu evreii) au existat destule – numai în sec. IV de 9 ori. Ultima dată aceasta s-a întâmplat în anul 783, după care teologii alexandrini au corectat greșeala lor de calcul.